

भगवान श्री आद्य शंकराचार्यकृत

॥ आत्मबोध ॥

1. तपोभिः क्षीणपापानां शान्तानां वीतरागिणाम् ।
मुमुक्षूणामपेक्ष्योऽयं आत्मबोधो विधीयते ॥
2. बोधोऽन्यसाधनेभ्यो हि साक्षान्मोक्षैकसाधनम् ।
पाकस्य वह्निवज्ज्ञानं विना मोक्षो न सिध्यति ॥
3. अविरोधितया कर्म नाऽविद्यां विनिवर्तयेत् ।
विद्याविद्यां निहन्त्येव तेजस्तिमिरसंघवत् ॥
4. परिच्छिन्न इवाज्ञानात् तन्नाशे सति केवलः ।
स्वयं प्रकाशते ह्यात्मा मेघापायेऽशुमानिव ॥
5. अज्ञानकलुषं जीवं ज्ञानाभ्यासाद्विनिर्मलम्
कृत्वा ज्ञानं स्वयं नश्येत् जलं कतकरेणुवत् ॥
6. संसारः स्वप्नतुल्यो हि रागद्वेषादिसंकुलः ।
स्वकाले सत्यवद्भाति प्रबोधे सत्यसद्भवेत् ॥
7. तावत्सत्यं जगद्भाति शुक्तिकारजतं यथा ।
यावन्न ज्ञायते ब्रह्म सर्वाधिष्ठानमद्वयम् ॥
8. उपादानेऽखिलाधारे जगन्ति परमेश्वरे ।
सर्गस्थितिलयान्यान्ति बुद्बुदानीव वारिणि ॥
9. सच्चिदात्मन्यनुस्यूते नित्ये विष्णौ प्रकल्पिताः ।
व्यक्तयो विविधास्सर्वा हाटके कटकादिवत् ॥
10. यथाकाशो हृषीकेशो नानोपाधिगतो विभुः ।
तद्भेदाद् भिन्नवद्भाति तन्नाशे केवलो भवेत् ॥
11. नानोपाधिवशादेव जातिवर्णाश्रमादयः ।
आत्मन्यारोपितास्तोये रसवर्णादिभेदवत् ॥
12. पंचीकृतमहाभूतसम्भवं कर्मसंचितम् ।
शरीरं सुखदुःखानां भोगायतनुच्यते ॥
13. पंचप्राणमनोबुद्धिं दशेन्द्रियसमन्वितम् ।
अपंचीकृतभूतोत्थं सूक्ष्मांगं भोगसाधनम् ॥
14. अनाद्यविद्यानिर्वाच्या कारणोपाधिरुच्यते ।
उपाधित्रितयादन्यम् आत्मानमवधारयेत् ॥
15. पंचकोशादियोगेन तत्तन्मय इव स्थितः ।
शुद्धात्मा नीलवस्त्रादि योगेन स्फटिको यथा ॥
16. वपुस्तुषादिभिः कोशैः युक्तं युक्त्यावघाततः ।
आत्मानमन्तरं शुद्धं विविच्यात्तण्डुलं यथा ॥
17. सदा सर्वगतोऽप्यात्मा न सर्वत्रावभासते ।
बुद्धावेवावभासेत स्वच्छेषु प्रतिबिम्बवत् ॥

18. देहेन्द्रियमनोबुद्धि प्रकृतिभ्यो विलक्षणम् ।
तद्वृत्तिसाक्षिणं विद्यात् आत्मानं राजवत्सदा ॥
19. व्यापृतेष्विन्द्रियेष्वात्मा व्यापारीवाविवेकिनाम् ।
दृश्यतेऽभेषु धावत्सु धावन्निव यथा शशी ॥
20. आत्मचैतन्यमाश्रित्य देहेन्द्रियमनोधियः ।
स्वक्रियार्थेषु वर्तन्ते सूर्यालोकं यथा जनाः ॥
21. देहेन्द्रियगुणान् कर्माणि अमले सच्चिदात्मनि ।
अध्यस्यन्त्यविवेकेन गगने नीलतादिवत् ॥
22. अज्ञानान्मानसोपाधेः कर्तृत्वादीनि चात्मनि ।
कल्प्यन्तेऽम्बुगते चन्द्रे चलनादि यथाम्भसः ॥
23. रागेच्छसुखदुःखादि बुद्धौ सत्यां प्रवर्तते ।
सुषुप्तौ नास्ति तन्नाशे तस्माद्बुद्धेस्तु नात्मनः ॥
24. प्रकाशोऽर्कस्य तोयस्य शैत्यमग्नेर्यथोष्णता ।
स्वभावः सच्चिदानन्द नित्यनिर्मलतात्मनः ॥
25. आत्मनः सच्चिदंशश्च बुद्धेर्वृत्तिरिति द्वयम् ।
संयोज्य चाविवेकेन जानामीति प्रवर्तते ॥
26. आत्मनो विक्रिया नास्ति बुद्धेर्बोधो न जात्विति ।
जीवः सर्वमलं ज्ञात्वा ज्ञाता द्रष्टेति मुह्यति ॥
27. रज्जुसर्पवदात्मानं जीवो ज्ञात्वा भयं वहेत् ।
नाहं जीवः परात्मेति ज्ञातश्चेन्निर्भयो भवेत् ॥
28. आत्मावभासयत्येको बुद्ध्यादीनीन्द्रियाण्यपि ।
दीपो घटादिवत्स्वात्मा जडैस्तैर्नावभास्यते ॥
29. स्वबोधे नान्यबोधेच्छा बोधरूपतयात्मनः ।
न दीपस्यान्यदीपेच्छा यथा स्वात्मप्रकाशने ॥
30. निषिध्य निखिलोपाधीन् नेति नेतीतिवाक्यतः ।
विद्यादैक्यं महावाक्यैः जीवात्मपरमात्मनोः ॥
31. आविद्यकं शरीरादि दृश्यं बुद्बुदवत्क्षरम् ।
एतद्विलक्षणं विद्याद् अहं ब्रह्मेति निर्मलम् ॥
32. देहान्यत्वान्न मे जन्म जराकाश्र्यलयादयः ।
शब्दादिविषयैः संगो निरीन्द्रियतया न च ॥
33. अमनस्त्वान्न मे दुःख रागद्वेष भयादयः ।
अप्राणो ह्यमनाः शुभः इत्यादि श्रुतिशासनात् ॥
34. निर्गुणो निष्क्रियो नित्यो निर्विकल्पो निरंजन ।
निर्विकारो निराकारो नित्यमुक्तोऽसि निर्मलः ॥
35. अहमाकाशवत्सर्व बहिरन्तर्गतोऽच्युतः ।
सदा सर्वसम शुद्धो निस्संगो निर्मलोऽचलः ॥
36. नित्यशुद्धविमुक्तैकम् अखण्डानन्दमद्वयम् ।
सत्यं ज्ञानमनन्तं यत् परं ब्रह्माहमेव तत् ॥

37. एवं निरन्तराभ्यस्ता ब्रह्मैवास्मीतिवासना ।
हरत्यविद्याविक्षेपान् रोगानिव रसायनम् ॥
38. विविक्तदेश आसीनो विरागो विजितेन्द्रियः ।
भावयेदेकमात्मानं तमनन्तमनन्यधीः ॥
39. आत्मन्येवास्त्रिं दृश्यं प्रविलाप्य धिया सुधीः ।
भावयेकेमात्मानं निर्मलाकाशवत्सदा ॥
40. रूपवर्णादिकं सर्वं विहाय परमार्थवित् ।
परिपूर्णचिदानन्द स्वरूपेणावतिष्ठते ॥
41. ज्ञातृज्ञानज्ञेयभेदः परे नात्मनि विद्यते ।
चिदानन्दैकरूपत्वात् दीप्यते स्वयमेव हि ॥
42. एवमात्मारणौ ध्यानमथने सततं कृते ।
उदितावगतिर्ज्वाला सर्वाज्ञानेन्धनं दहेत् ॥
43. अरुणेनेव बोधेन पूर्वं सन्तमसे कृते ।
तत आविर्भवेदात्मा स्वयमेवांशुमानिव ॥
44. आत्मा तु सततं प्राप्तोऽपि अप्राप्तवदविद्यया ।
तन्नाशे प्राप्तवद्भाति स्वकण्ठाभरणं यथा ॥
45. स्थाणौ पुरुषवद् भ्रान्त्या कृता ब्रह्मणि जीवता ।
जीवस्य तात्विके रूपे तस्मिन्दृष्टे निवर्तते ॥
46. तत्त्वस्वरूपानुभवाद् उत्पन्ना ज्ञानमंजसा ।
अहं ममेति चाज्ञानं बाधते दिग्भ्रमादिवत् ॥
47. सम्यक् विज्ञानवान योगी स्वात्मन्येवास्त्रिलं जगत् ।
एकं च सर्वमात्मानं ईक्षते ज्ञानचक्षुषा ॥
48. आत्मैवेदं जगत्सर्वं आत्मनोन्यन्न विद्यते ।
मृदौ यद्वद् घटादीनि स्वात्मानं सर्वमीक्षते ॥
49. जीवन्मुक्तस्तु तद्विद्वान् पूर्वोपाधिगुणांस्त्यजेत् ।
सच्चिदानन्दरूपत्वात् भवेद्भ्रमरकीटवत् ॥
50. तीर्त्वा मोहार्णवं हत्वा रागद्वेषादिराक्षसान् ।
योगी शान्तसमायुक्त आत्मा रामो विराजते ॥
51. बाह्यानित्यसुखासक्तिं हित्वात्मसुखनिर्वृतः ।
घटस्थदीपवत्स्वस्थः स्वान्तरेव प्रकाशते ॥
52. उपाधिस्थोऽपि तद्धर्मैः अलिप्तो व्योमवन्मुनिः ।
सर्वविन्मूढवत्तिष्ठेत् असक्तो वायुवच्चरेत् ॥
53. उपाधिविलयाद्विष्णौ निर्विशेषं विशेन्मुनिः ।
जले जलं वियद्व्योम्नि तेजस्तेजसि वा यथा ॥
54. यत्लाभान्नापरो लाभो यत्सुखान्नापरं सुखम् ।
यज्ज्ञानान्नापरं ज्ञानं तद्ब्रह्मेत्यवधारयेत् ॥
55. यद्दृष्ट्वा नापरं दृश्यं यद्भूत्वा न पुनर्भवः ।
यज्ज्ञात्वा नापरं ज्ञेयं तद्ब्रह्मेत्यवधारयेत् ॥

56. तिर्यगूर्ध्वमधः पूर्ण सच्चिदानन्दमद्वयम् ।
अनन्तं नित्यमेकं यत् तद्ब्रह्मेत्यवधारयेत् ॥
57. अतद्व्यावृत्तिरूपेण वेदान्तैर्लक्ष्यतेऽद्वयम् ।
अखण्डानन्दमेकं यत् तद्ब्रह्मेत्यवधारयेत् ॥
58. अखण्डानन्दरूपस्य तस्यानन्दलवाश्रिताः ।
ब्रह्माद्यास्तारतम्येन भवन्त्यानन्दिनोऽखिलाः ॥
59. तद्युक्तमखिलं वस्तु व्यवहारस्तदन्वितः ।
तस्मात्सर्वगतं ब्रह्म क्षीरे सर्पिरिवाखिले ॥
60. अनप्वस्थूलमद्रस्वं अदीर्घमजमव्ययम् ।
अरूपगुणवर्णाख्यं तद्ब्रह्मेत्यवधारयेत् ॥
61. यद्भासा भास्यतेऽर्कादि भास्यैर्यत्तु न भास्यते ।
येन सर्वमिदं भाति तद्ब्रह्मेत्यवधारयेत् ॥
62. स्वयमन्तर्बहिर्व्याप्य भासयन्नखिलं जगत् ।
ब्रह्म प्रकाशते वह्नि प्रतप्तायसपिण्डवत् ॥
63. जगद्विलक्षणं ब्रह्म ब्रह्मणोन्यन्न किञ्चन ।
ब्रह्मान्यद्भाति चेन्मिथ्या यथा मरुमरीचिका ॥
64. दृश्यते श्रूयते यद्यद् ब्रह्मणोऽन्यन्न तद्भवेत् ।
तत्त्वाज्ञानाच्च तद्ब्रह्म सच्चिदानन्दमद्वयम् ॥
65. सर्वगं सच्चिदात्मानं ज्ञानचक्षुर्निरीक्षते ।
अज्ञानचक्षुर्नेक्षते भास्वन्तं भानुमन्धवत् ॥
66. श्रवणादिभिःरुद्दीप्त ज्ञानाग्निपरितापितः ।
जीवस्सर्वमलान्मुक्तः स्वर्णवद्द्योतते स्वयम् ॥
67. हृदाकाशोदितो ह्यात्मा बोधभानुस्तमोऽपहृत् ।
सर्वव्यापी सर्वधारी भाति भासयतेऽखिलम् ॥
68. दिग्देशकालाद्यनपेक्ष्य सर्वगं शीतादिहृन्नित्यसुखं निरंजनम् ।
यस्स्वात्मतीर्थं भजते विनिष्क्रियः स सर्ववित्सर्वगतोऽमृतो भवेत् ॥

.....

international Vedanta MIssion
www.vmission.org.in